

тафізичного розуму з метою найповнішого розкриття можливостей метафізичного досвіду. Якщо метафізична віра і надалі залишиться тим, чого “не можна уникнути”, то така критика може скласти головну проблематику майбутньої філософії. Адже усяка віра є не тільки суб’єктивним проявом душі: вона завжди має предметну спрямованість і тому має потребу у досвідному обґрунтуванні свого предмета.

Боровська Г. С.

(Львів)

П.ЮРКЕВИЧ ТА НІМЕЦЬКА ПЕДАГОГІКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Прийдешнє століття обіцяє толерантність у вирішенні проблем соціального, політичного і етнічного характерів. Довгі часи “нелюдських” подій у житті народів, особливо у біжучому столітті, часи випробування та найжорстокіших тортур супроти іншого мислення супроти іншого... прокладали шлях до поваги Думки.

Навернення до віри, прагнення спокою, любові, добра кличе з минулого імена, які стали символом людської особи і свободи, символом громадянської мужності, людяності.

Памфіл Юркевич, український філософ, педагог, християнський мисленник, гуманіст, увійшов в історію нашого народу як учитель правди і проповідник миру з ближнім. Сьогодні особливо на часі говорити за Памфіла Юркевича як за теоретика неординарної концепції громадського суспільства, “дому громадського”¹.

В ракурсі проблем політичного характеру, зокрема громадянського співжиття, становлення людини-громадянина, відчутна зацікавленість Памфіла Юркевича теоріями німецьких педагогів.

Можлива на сьогодні розвідка спадщини Памфіла Юркевича дає підстави для роздумів з приводу цілком певної світоглядної спрямованості його філософсько-педагогічного вчення. “Держава, – писав П.Юркевич, – підтримує своє існування та історичне значення спочатку арміями, потім вона усвідомлює потужну силу капіталу і опікується розвитком

народного добробуту, накінець, вона переконується, що до цих умов значення її сили повинна долучитися ще одна умова і дуже важлива і нічим іншим не замінима - це народна освіта. Коли держава досягає такого рівня розвитку, тоді виховання молодого покоління є домом громадським і предметом загальної уваги всіх: сім'ї, церкви, суспільства, держави"².

В розробці соціально-політичного аспекту свого педагогічного вчення філософ зважав на ідеї німецької педагогіки, це прослідковується у працях: "Загальна педагогіка з додатками", "Читання про виховання", "Ідеї і факти з історії педагогіки", "План і сили для початкової школи". Часті імена у працях П.Юркевича - Куртмана, Візе, Раумера, Шмідта, Дістервега - педагогів теоретиків і практиків, які доклали зусиль у становленні німецької педагогіки державного спрямування. Використання німецьких педагогічних ідей П.Юркевичем є виважене і подане в спосіб професійної полеміки. Слід відмітити, що освітня концепція П.Юркевича є продовженням його філософсько-антропологічних викладів, основна перспектива якої покликана здійснити виховання моральної особистості, громадянина, гуманіста. "Завдання гуманістичної освіти є в тому, - відзначав П.Юркевич, - щоб всі дані блага, якими є неродність, релігія, мораль, дістали ствердження на загальноприйнятих і загальнолюдських засадах"³. Соціально-політичний аспект освітньої концепції започаткований й ідеологічно спрямований Юркевичевою філософською прокламацією "Мир з ближнім як умова християнської спільноти". Центральними тезами праці, які водночас є провідними ідеями освітньої виховної концепції, є:

По-перше, "при будь-якому існуванні супротивних бажань і інтересів людина повинна звертатися до моральних вимог справедливості, яка вкаже їй, де і коли її бажання незаконні, де і коли вступають у протиріччя з благом їй ближнього і благом спільного"⁴.

По-друге, "людина, як моральна особа, не має підстав сліпо зіштовхуватися з людьми і ворогувати з ними на життя і смерть"⁵.

По-третє, “людство у своєму історичному, многотрудному поступі повинно високо цінити своїх моральних вихователів за те, що ці люди виводили напівдикий натовп на шлях мирний, правильний і відповідний людському покликові громадянства”⁶.

Освітня концепція була проявом власної громадянської позиції вченого, його політичних поглядів, соціальною орієнтацією і відповідала потребам часу.

Політична ситуація у другій половині XIX століття складалася достатньо цивілізовано для розвитку освіти. Освіта була активно задіяна у реформи Олександра II і перебувала в особливому інтересі імператора. “Моя увага, - писав Олександр II у рескрипті, - вже звернена на виховання молоді. Мною дані вказівки на те, щоб вони були розроблені в дусі істин релігії, поваги до прав власності і дотримання основних положень існуючого порядку, і щоб в учбових закладах всіх відомств не було допущено ні публічне, ні таємне проведення тих руйнівних сил, понять, які однаково ворожі всім умовам морального і матеріального добробуту народу”⁷. Політична ситуація, власна громадянська позиція обумовили зацікавленість Памфіла Юркевича досвідом німецької школи, яка була у головному орієнтована на вироблення конструктивних виховних засад розбудови держави. У баченні Юркевича ця проблема вирішується становленням громадянського суспільства на основі гуманістичної моралі християнства. Центральними чинниками формування громадянського суспільства, за Юркевичем, є соціальні інституції: церква, спільнота, родина, школа. Німецька педагогіка покладає найвищу перспективу у зрості держави на школу. Німецька педагогічна школа стала предметом уваги П.Юркевича як зразок і феномен виховання державницької нації. У контексті своєї освітньої концепції філософ зауважив, що цінність педагогіки у розробці такого вчення, яке б “обіймало людину і її життя зі всіх сторін - з моральної, естетичної, інтелектуальної і релігійної, виховуючи її як для власної досконалості, так і для величних союзів сім’ї, держави і церкви”⁸.

Релігійна основа виховання людини, зокрема християнство постало предметом полеміки з німецькими педагогами.

“Безкінечна відстань між християнством авторитету політичного і християнством авторитету Божественного”⁹ зауважує П.Юркевич. Християнство, на думку вченого, дістає політичне спрямування при надмірному використанні у державотворчих процесах, цим відзначалася німецька педагогіка. Християнство в такому випадку, підкреслює вчений, “входить у всяку політичну агітацію”¹⁰. Згідно з освітньою концепцією П.Юркевича, істинне християнство переслідує інші цілі і має інше призначення. Зокрема, філософ зазначає, що “під впливом християнства загальна культура маси народу стала раз і назавжди джерелом сили, свободи і процвітання сучасних держав”¹¹. “Християнство поставило нас у живий і священний союз з поколінням минулим, яке нас виховувало, і з поколінням прийдешнім, яке ми зобов’язані виховувати”¹². “Християнство є значимим зворотом в загальнолюдській свідомості про обов’язок турбуватись за дітей в силу величних моральних вимог”¹³. Підкреслюючи значиму роль християнства у поступі людської цивілізації, вчений окремо спиняється на необхідності впровадження християнських істин у педагогіку. При цьому П.Юркевич відзначає, що, “починаючи з найдавнішого Платона до новітнього Куртмана, педагогіка виступала як наука, для якої характерна велич релігійна”¹⁴. Вчений для більш докладного викладу теми релігійної освіти в німецькій педагогіці спиняється на розумінні цієї проблеми Шмідтом та Дістервегом. “Згідно Шмідту, - пише П.Юркевич, - потрібно для виховання не християнство суб’єктивних богословських поглядів, а християнство Христа”¹⁵. Незаперечна місія християнства у вихованні моральної людини, цей факт відмічає і німецька педагогічна думка. П.Юркевич переконливо писав з цього приводу: “Віра в Бога і його діяння пробуджується з найглибшого ества людського духу, але вона отримує цілісність і переходить з області неясного, хиткого почуття в область міцної істини тільки за допомогою Божественного одкровення і виховного впливу Церкви”¹⁶. Церква, за баченням філософа і згідно з його освітньою концепцією, є виховною інституцією, яка спричиняється до виховання підростаючого покоління. На відміну від настроїв німецьких педагогів, П.Юркевич розглядає проблему турбот виховання

громадян спільною і держави і церкви. Бо “церква є формою спільного духу, який діє на індивідуальний дух, як вище законодавство і вища вимога”¹⁷. Теоретичні ідеї німецьких педагогів Раумера і Шмідта, активно використані П.Юркевичем у праці “Ідеї і факти з історії педагогіки”, стосувалися найперш “сотворіння морального миру з вічними інститутами сім’ї, держави, церкви”¹⁸.

Головними педагогічними принципами П.Юркевича є принцип свідомого впливу, вимог і покладання зусиль на свідому віддачу. На думку вченого, завдання педагогіки державницького рівня слід розуміти як формування свідомого, вільнодумуючого громадянина. “Школа, - за визнанням П.Юркевича, - не є особливою і новою формою спільного духу, вона є штучною установою, яка отримує своє моральне життя від тісного зв’язку з сім’єю, суспільством, державою і церквою”¹⁹. Підтримуючи реформаторські освітні ініціативи німецької держави, вчений вказував, що за будь-яке сповільнення в організації народних шкіл нам доводиться нести розплату неучтвом і деморалізацією народу. У баченні філософа школа постає освітньою і моральною інституцією. “Народи освічені і вільні, - підкреслює вчений, - вміють робити школу місцем, яка оточує їх моральною атмосферою свободи”²⁰.

Німецька педагогіка за істинне завдання школи ставить “пробудження і укріплення національного духу, піднесення патріотизму. В німецькій школі не варто викладати нічого такого, що може послабити відданість німецькій вітчизні і любов німецьких братів один до одного”²¹. Німецькими педагогами, зокрема Шмідтом, Дістервегом, ставиться вимога усунення зі школи “християнства партій”. Оскільки “викладання релігії” конфесій... розділює і роз’єднує громадян...”²², постає проблема відокремлення церкви від держави. П.Юркевич у праці “План і сили для початкової школи” цитує Шмідта і приводить його вислів: “Школа не може бути залежна від церкви, яка тотожна з духовенством”²³. В той же час Юркевич ставить питання: “Чи вдалося Дістервегу спрямувати німецьку молодь до того патріотизму, який знаходить свій вираз не в політичній ситуації, а в моральній рішучості служити Вітчизні, поважати владу?”²⁴

Філософ висловлює переконливо свою позицію відносно школи в праці "Майбутнє звукової методи", де вказує, що завданням школи є морально добрий вплив на нарід, але щоб досягнути мети, підкреслює Юркевич, потрібна наполеглива діяльність зі сторони держави і суспільства, церкви.

Соціально-політичний аспект освітньої концепції П.Юркевича дістає своє завершення проблемою особистості вчителя і методою виховання. Учитель, за баченням Юркевича, є моральним ідеалом, любов до нього залежить від його моральної зрілості. У вихованні дітей учитель, перш за все, повинен керуватися методами моральними. "Коли вчитель, - пише П.Юркевич, - має стільки душевної тонкості і ніжності, що легко... відмічає присутність моральної ідеї, він вже здалеку схиляє своїх учнів до морально-релігійних переконань"²⁵. "Виховуй так, - настановлює філософ, - щоб людина могла достатньо використати свої здібності, щоб вона була гідна для суспільства, ...щоб була сильною в мудрості і доброчесності"²⁶. Це є можливим, наголошує філософ, коли і сам учитель є особою моральною.

Німецька державницька педагогічна перспектива була спроваджена на політичну підготовку німецьких вчителів, оскільки це питання "знаходилося в тісному зв'язку з політичним існуванням німецької нації. Не мораль, не релігія, не педагогіка вирішили, ким повинен бути народний учитель, а інтереси політики"²⁷.

Слід вказати на Юркевичеве використання головних категорій теорії навчання у німецького педагога Куртмана. Вдумливе читання цього розділу в "Загальній педагогіці з додатками" дає підстави назвати таку методику більш стратегічною, аніж змістовною. Мова йтиме за проблеми дисципліни, допустимі форми і методи виховання. "У школі різні правила обов'язку тим краще засвоюються і виконуються учнями, чим більш у школі має перевагу влада моральна над поліцейською"²⁸, - підкреслює П.Юркевич. "Бажано (П.Юркевич цитує Куртмана), щоб всі вищі училищні начальники, які зі свого кабінету обмежують вчителя дисциплінарними правилами, спробували вести клас з 80 дітей протягом восьми днів, поскільки один день нічого не дає там, де діти знаходяться у віці пустощів і впертості, і я певний,

що вони б вилікувалися від свого лібералізму”²⁹. П.Юркевич приводить також у названій праці види покарань, названі Куртманом.

“1. Покарання, які торкають поняття честі, якщо клас поставлений так, що присутність в ньому є честь.

2. Покарання позбавленням задоволення.

3. Примусова робота.

4. Тілесні покарання.

5. Виключення зі школи.

6. Грошові штрафи”³⁰.

Розуміння соціально-політичної ситуації Памфілом Юркевичем дає підстави стверджувати про обережність його педагогічних міркувань стосовно дисциплінарних обмежень. На сьогодні правдивіше виглядає орієнтація П.Юркевича з питань дисципліни у морально-правовому просторі. Гідний уваги його вислів: “Діти мають право бути дітьми”³¹. Право покарання дитини християнський мисленник лишає за так званим батьківським правом, тобто відповідати за здійснене покарання тільки перед своєю совістю і перед Богом”³². Людський рід, згідно з соціально-психологічним аналізом філософа, терпить біди у своєму досконалому становленні з двох причин: “від браку розуму чи мудрості і від браку мужності”³³. Подані правила виховання професором П.Юркевичем означені свідомо морально-інтелектуальним впливом. “Ретельно відпрацьована система виховання зі всією своєю методикою і з величезним потенціалом мір для покращання і виправлення духу не могла добитися того, що досягнуто в дуже короткий термін безпосереднім моральним впливом”³⁴, - підкреслює вчений. Дисципліна розглядається П.Юркевичем як школа, яка вчить виховання, поваги і любові до законності, порядку, благочесті: “При спогляданні правил дисципліни, - вчить П.Юркевич, - варто замислитись, яка ціль досягається кожним з них”³⁵. Але, зауважує Юркевич: “Де виховання скероване на живу моральну особу, там дисциплінарні міри мають менший вплив”³⁶. “Коли і чому, - продовжує вчений, - правила моральності стають обов’язковими? ...Тоді, коли пізнаються як події, справи, частина долі любимого нами людства”³⁷.

Оскільки, за баченням Юркевича, “розумний і добрий вихователь повинен вносити у виховні міри вищий моральний дух, то формулу виховання, за визначенням самого ж вченого - законодавство, котрим повинен керуватися вихователь у виховній діяльності, складають такі вагомні начала моральності: природа, розум, цивілізація, перекази, релігія.

Як на навчально-виховні методи філософ орієнтує учителя на: настанову, нагадування, пересторогу, пораду, прохання, похвалу, осуд, самоповагу. Не виключені тілесні покарання, з приводу яких П.Юркевич писав: “Особливо делікатним питанням в наш час є тілесні покарання. В даному випадку все залежить від освіченості, добросовісності і досвіду вихователя”³⁸.

Однак пріоритетним засобом виховання П.Юркевич вважає слово і підкреслює: “Вільно діюче слово повинно служити єдиним органом безпосереднього морального впливу”³⁹. “В слові, яке повинно бути головною зброєю вихователя, повинна відобразитися м’якість любові і суровість авторитету”⁴⁰.

В даному випадку слід вказати на увагу з боку П.Юркевича до теоретичних та релігійних основ педагогіки Візе. Філософ використовує непересічні настанови німецького педагога: “...вказати учневі на це чудо слова, засобом якого думка стає почутою і видимою, в якому людський дух відкрив глибоку міру свого внутрішнього життя і таким чином через слово Бог створив світ, через слово викупив людство, через слово створив церкву”⁴¹.

Відзначимо найголовнішу зближеність освітньої концепції П.Юркевича та теорії виховання і навчання німецької педагогіки, а саме ідентичність мети виховання громадянина, не байбужого до інтересів суспільства, держави, а громадянина, який би мав у собі прояви духу в релігійному, моральному і естетичному житті.

На теперішні часи, істина проголошена Сократом, що виховання молоді повинно засновуватись на широкому знанні і науці, можливе для вирішення на доброму аналізі історичного минулого. І, напевно, доречним було б використання доробку німецької педагогіки і Юркевичевого педагогічного вчення як прояв спільного освітянського духу.

ПОСИЛАННЯ:

- ¹ П.Юркевич. Общая педагогика с приложением. - М., 1869. - С.29.
- ² П.Юркевич. Курс общей педагогики с приложением. М., 1869. - С.29.
- ³ Там же. - С.25.
- ⁴ П.Юркевич. Философские произведения. Мир с ближним как условие христианского общежития. - М., 1990. - С.351.
- ⁵ Там же.
- ⁶ Там же. - С.357.
- ⁷ История СССР. Т.II. М., 1955. - С.479.
- ⁸ Идеи и факты из истории педагогики//Журнал Министерства народного просвещения. 1870. NN 9-10. - С.17.
- П.Юркевич. План и силы для первоначальной школы//Журнал Министерства народного просвещения. 1870. N 3,4. - С.109.
- ¹⁰ Там же. - С.110.
- ¹¹ П.Юркевич. Общая педагогика с приложениями. М., 1869. - С.177.
- ¹² Там же. - С.3.
- ¹³ Там же. - С.5.
- ¹⁴ Там же. - С.199.
- ¹⁵ П.Юркевич. План и силы для первоначальной школы//Журнал Министерства народного просвещения. 1870. N 3. - С.110.
- ¹⁶ П.Юркевич. Чтения о воспитании. М., 1865. - С.209.
- ¹⁷ П.Юркевич. Общая педагогика с приложениями. М., 1869. - С.210.
- ¹⁸ П.Юркевич. Идеи и факты из истории педагогики//Журнал Министерства народного просвещения. 1870. N 9-10. - С.37.
- ¹⁹ П.Юркевич. Общая педагогика с приложениями. М., 1869. - С.212.
- ²⁰ Там же. - С.247.
- ²¹ П.Юркевич. План и силы для первоначальной школы//Журнал Министерства народного просвещения. 1870. N 3,4. - С.110.
- ²² Там же.

- ²³ Там же. - С.109.
²⁴ Там же. - С.109.
²⁵ П.Юркевич. Общая педагогика с приложениями. М., 1869. - С.239.
²⁶ Там же. - С.195.
²⁷ П.Юркевич. План и силы для первоначальной школы//Журнал Министерства народного просвещения. 1870 № 3,4. - С.107.
²⁸ П.Юркевич. Общая педагогика с приложениями. М., 1869. - С.204.
²⁹ Там же. - С.184.
³⁰ Там же. - С.189.
³¹ Там же. - С.51.
³² Там же. - С.183.
³³ Там же. - С.172.
³⁴ Там же. - С.110.
³⁵ Там же. - С.97.
³⁶ Там же. - С.96.
³⁷ Там же. - С.178.
³⁸ Там же. - С.184.
³⁹ Там же. - С.109.
⁴⁰ Там же. - С.108.
⁴¹ Там же. - С.20.

Шевченко В.І.

(Чернігів)

Ф.ПРОКОПОВИЧ І Г.ГЕГЕЛЬ : ДВІ ВЕРСІЇ ДІАЛЕКТИКИ

Проблема взаємин київської релігійно-філософської школи та німецької філософії потребує ґрунтового історико-філософського переосмислення. Сьогодні є чимало вагомих підстав для переосмислення згаданої проблеми вже тому, що тепер в Україні йде інтенсивний пошук аргументованої філософської стратегії національно-незалежного та державно-самостійного світобуття.